

Poštovani kolegice i kolege, predstavljamo Vam novu online tribinu Društva hrvatskih književnika:

Milorad Stojević  
Človik ohne Sprache  
(Istarski ogranak DHK, Pula, 2019.)

**Milorad Stojević** rođen je 15. ožujka 1948. godine u Bribiru (Hrvatsko primorje), gdje je završio osnovno školovanje. Gimnaziju je završio u Crikvenici, a Filozofski fakultet u Zagrebu, pri kojemu je magistrirao i doktorirao.

Bio je slobodni umjetnik, lektor, novinar i redoviti profesor za suvremenu hrvatsku književnost na Filozofskom fakultetu u Rijeci.

Osim znanstvenim, bavi se i književnim radom. Poeziju i prozu objavljivao je u mnogim listovima, časopisima i zbornicima, a neka su mu djela izvedena na televiziji i radiju te prevedena na više stranih jezika. Pisao je drame, tv-drame, tekstove za stripove i scenarije za reklamne filmove. U Galeriji *Listopad* u Rijeci imao je izložbu grafika pod naslovom *Fijumanski notturno* (Rijeka, 1991.).

Dosad je objavio sljedeća knjige sa znanstvenoga i beletrističkoga područja: *Iza šćita* (pjesme), Zagreb, 1971.; *Ličce* (pjesme), Zagreb, 1974.; *Litvanski erotski srp* (pjesme), Zagreb, 1974.; *Viseći vrtovi* (pjesme), Rijeka, 1979.; *Doni* (drama), Rijeka, 1979.; *Kineska vaza* (tv-drama), TV Zagreb, 1980.; *Primeri vežbanja ludila* (roman), Zagreb, 1981.; *Rime amorose* (pjesme), Rijeka, 1984.; *Orgija za Madonu* (roman), Beograd, 1986.; *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća* (studija/antologija), Rijeka, 1987.; *Razdrta halucinacija* (Neke značajke

*proze Josipa Baričevića*), Rijeka, 1989.; *Firentinski poljubac* (pjesme), Zagreb, 1990.; *Ignac Horvat* (monografija), Rijeka, 1994.; *Perivoj od slova* (pjesme), Zagreb, 1996.; *Andrija Cigančić: Lovranske ljubavne pjesme iz 1738* (transliteracija, pretisak, studija), Rijeka, 1997.; *Došljak iz knjige* (pjesme), Rijeka, 1997.; *ROSA, E LO SPINO. Favola, che in se racchiude bella morale per la gioventu. SIPAK I DIRAKA, alli GLOGOVINA. Smislenka chiudoredna za mladost.* (knjiga-essay), Rijeka, 1997.; *Balade o Josipu* (roman), Rijeka, 1997.; *Pjesništvo Nikole Kraljića* (monografija), Rijeka, 1998.; *Korzo* (pjesme), Rijeka, 1999.; *Knjižica o podrupku* (knjiga-essay), Rijeka, 1999.; *Moj kućni mandarin* (pjesme), Zagreb, 2000.; *Ponterosso (Izabrane pjesme 1971.-1999.)*, Rijeka, 2000.; (\*suautorstvo s Vanjom Švačko) *Ruski bordel muza, Antologija ruske erotske, pornografske i psovačke poezije*, Split, 2000.; *Prostrijelne rane & other poems* (pjesme), Zagreb, 2001.; *Tečaj čarolija* (pjesme), Zagreb, 2001.; *Tatarski zajutrak* (roman), Zagreb, 2002.; *Klonda* (pjesme), Zagreb, 2003.; *Krucifiks* (roman), Zagreb, 2004.; *Krv i poljupci* (roman), Zagreb, 2004.; *Lesezeichen* (pjesme), Požega, 2005.; *Novelline o soldatu i sto ruž* (pjesme), Rijeka, 2005.; *Tekstova cca 20* (studije i eseji), Rijeka, 2006.; *Tri stvari gradišćanskohrvatskog knjiženstva (Sedam insajderskih fragmenata)* [studije i eseji], Rijeka, 2006.; *Rosebud* (pjesme), Zagreb, 2006.; *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća, Antologija* (2. prošireno izd.), Pula, 2007.; (\*s Lidijom Hajnc Stojević) *Pigi & Dog* (putopis), Rijeka, 2008.; *Zaokret u pejzažu* (pjesme), Zagreb, 2010.; *Tempo delle signore* (pjesme), Zagreb, 2010.; *Nauk o podrupku* (knjiga-essay), Rijeka, 2010.; *Serendipity* (pjesme), Zagreb, 2013.; *Carinarnica* (roman), Rijeka, 2014.; *Vikarov kompleks* (roman), Rijeka, 2015.; *Vikarov kompleks* (roman), Rijeka, 2015.; *Nemoj joj se dat znat (Hrvacko-hrvatski ljucki pismuljci e altre canzoncine del cimitero)* [pjesme], Rijeka, 2015.; *Histria mobilissima* (ogledi i eseji), Pula, 2017.

Zastupljen je u više antologija, panorama i pregleda hrvatske poezije i proze.

Nagrađivan je mnogim nagradama, između ostaloga Goranovim vijencem.

## **ODLOMCI IZ KNJIGE *ČLOVIK OHNE SPRACHE***

### **O PJESNIŠTVU ŠIME VUČETIĆA**

(Školski portret njegove poezije)

O pjesništvu Šime Vučetića (Vela Luka, 1909. – Zagreb, 1987.) pisalo se oprezno i s poštovanjem, ponajčešće prigodno, a u vezi s pojavom koje njegove knjige, obljetnice i sl. Dakako, u tu vrst bilježenja spadaju i leksikonsko-leksikografske natuknice koje nemaju analitičke nakane. U svojim intimnim zapisima zapravo je on sam, imanentno, pisao o njoj, barem u onim naznakama što pripadaju takvome tipu književne proizvodnje. Ti zapisi su, osim u pokojemu faktografskom podatku, malo korisni za objektivniju književno-kritičku uporabu, osim što se mogu promatrati sa stajališta da su oni, ti zapisi, jednako tako – književno štivo.

Tome ima više uzroka, slučajnih ili onih svakojaka podrijetla. Jedan od njih, vjerojatno najvažniji, jest taj što je pjesništvo Šime Vučetića pratilo, s više ili manje intenziteta, pjesničke mijene vremena u kojemu je stvarano, ali nikada nije prihvaćalo izrazite značajke aktualne, „trenutne“, pjesničke intenzivnije pojave u nekim odsječcima hrvatskoga pjesničkoga života. To nikako ne znači da se poezija Šime Vučetića priklanjala tim mijenama, nego je samo crpila određena iskustva poetozofskoga intenziteta pojedinih odsječaka hrvatskoga poetskog pisanja. Ne zaboravimo, pritom, da je Vučetić svoju

prvu pjesmu (*U nevolji*) objavio kao srednjoškolac 1928., a da je pjesnički bio produktivan gotovo do smrti, 1987. godine.

To razdoblje nije imalo zajednički standard pjesničke proizvodnje, niti su dominantni stilovi bili utjecajni onoliko koliko im to djelovanje pripisuju povijesti hrvatske književnosti. Oni su i interferirali u nekim značajkama, ali su ih odredile one dominantnije. Te su prevladavajuće značajke izlučene sustavom vremenskoga odmaka i uzorcima estetskoga i društvenoga postulata, pa je njihov utjecaj fluidniji u onih pjesnika koji nisu bili u „stilskoj matici“ kojega izrazitijeg opredjeljenja, nego su neki pjesnici sinkronizirali takva iskustva u onoj mjeri kojom su kanili obilježiti svoje pjesme, dakle parcijalnim značajkama. Takvih je pjesnika bilo dosta, a jedan je od njih i Šime Vučetić.

Promotrimo li estetske i društvene značajke koje su mogle odrediti njegovo pjesništvo, uviđamo kako je ono doista bogato i raznorodno te je malo vjerojatno da je Vučetićevo pjesništvo bilo dotaknuto samo dionicama, ili tek jednom od njih, tzv. sintetičkoga realizma. Od 1928., kada Vučetić objavljuje prvu pjesmu *U nevolji*, do '50-ih godina prošloga stoljeća kada objavljuje *Knjigu pjesama* (1948.), treću knjigu *Pjesama Ilije Labana* (1952.) i zbirku *Ljubav i čovjek* (1955.), nisu hrvatskoj književnosti glavni ton davale samo etape sintetičkoga realizma, to jest socijalna literatura, novi realizam, socijalistički realizam i, naposljetku, nove/“nove“ orijentacije unutar njih. Vrijeme je to modernih zenitističkih (i postzenitističkih) dadaističko-nadrealističkih, nezamjetnih ali značajnih, multiartističkih nastojanja, potom ekspresionističkih ostvarenja u više umjetničkih usmjerenja, od kojih su neka, tada zamjetna a i danas aktualnošću zanimljiva, sada u sjeni nekolicine onodobnih istaknutih imena (npr. Krleža, A. B. Š., i dr.). Istodobno pišu i privrženici moderne te mnogobrojni „Gričani“, Matoševi sljedbenici, a zapaženi su i novosymbolisti katoličke moderne. Unutar tih umjetničkih, prvovrsno književnih

pojava ima mnogo individualnih odvjeta i realizacija.

Da te poetozofske mijene u Vučetića nisu određive samo jednim usmjerenjem pisanja pjesama, najbolje svjedoči zbirka *Pjesme* (1969.) podnaslovljene kao *Izbor*. Pjesme u toj knjizi izabrane su iz šest zbirki i jednoga ciklusa, tada tiskana u časopisu, a poslije u zasebnoj zbirci. To su ove knjige: *Svanuća* (1939.), *Pjesme Ilije Labana* (1952.), *Knjiga pjesama* (1948.), *Ljubav i čovjek* (1955.), *Rude na ogledalu* (1959.), *Putnik* (1964.) i *Iza pozornice* (ciklus objavljen 1969., a zbirka s istim naslovom 1971.).

Taj izbor nije rađen po kronološkome ključu, niti je ciklusno razvrstan. Stoga se *Pjesme* doimaju kao *jedna*, koherentna zbirka. A u njoj je upravo nazočna galerija poticaja iz mnogovrsnih načina hrvatskoga pisanja poezije od '30-ih (ali i prijašnjih) do '80-ih godina prošloga stoljeća, uključujući i usmeno pjesničko naslijeđe.

Pjesništvo Šime Vučetića određivano je i prema zbirkama gdje je koji od tih načina preuzetniji u cjelini, ali su u kritičkoj prosudbi neki od njih potirali one druge, prijašnje ili tada aktualne. Evo kako se to događalo, a nije kritički svojstveno samo za određivanje nekih Vučetićevih knjiga, nego i kao opća pojava „sintetiziranja“ u pregledima, panoramama i povijestima hrvatske književnosti.

Vučetić se knjigom (*Svanuća*) javlja 1939. godine. Ona se po osnovnoj poetozofskoj intonaciji može odrediti viševrsno. Ima u njoj osobina hrvatske lirozofske tradicije od moderne do Drugoga rata, onoga naslijeđa koje mnogi i danas drže njenom vrijednosnom mjerom. U predmetnotematskom su sastojku te liričnosti izrazita ili, barem, suzdržana pejzažnost; duševni ugođaji u raznolikim ljestvicama žestine; ljubavna čuvstva i estetska osama; intenzivirana misaonost sa sjevremenskim gnomskim aoristom ili aktualnim prezentom, s ambicijom da bude protežna cijelom pjesmom, ili tek efektan apel

za *expressis verbis*; veća ili manja patetičnost, koja hoće jamčiti pouzdanost

lirskoga doživljaja, zanos je zapravo toposni ornat za pretpostavljenu liričnost; a uza to, ali ne i *jedino to*, uvijek je u igri tzv. angažiranost.

Pjesnička angažiranost pokriva zacijelo sve, čak i ono nabrojeno kao tradicijske, ali i suvremene osobine hrvatske, i ostale, liričnosti u pjesmama.

Ali, rijetko se poetološki pjesnikov napor drži angažiranošću, više se takvo zalaganje pridaje sadržajnoj strani, pa će se više primjećivati odnos prema sredini, društvu, političkome stanju i sl., jer je sadržaj manje-više vremenit, a ne izvanvremenski kao forma. Takvu vrstu angažiranosti ima, u većoj ili manjoj mjeri, hrvatska poezija u vrijeme pjesničkoga djelovanja Šime Vučetića.

Indikativne su glede takvoga pjesničkoga angažmana kritičke opaske o Vučetićevim knjigama *Pjesme Ilije Labana I i II*, obje tiskane u Splitu 1939. i 1940. godine. Desetak godina poslije (1952.) i u Zagrebu izlaze *Pjesme Ilije Labana*. Ta knjiga sadrži većinu pjesama splitskih prijeratnih izdanja, ali je autor dodao nešto novih i temeljito prepravio one prethodno objavljene. U tim se knjigama vidjelo više smjerova hrvatskoga pisanja poezije, ponajviše onih iz socijalne literature i socrealizma, a nije promaklo ni to da su *Pjesme Ilije Labana* strukturom izricanja vrlo bliske usmenome pjesništvu.

Sve bi to bilo točno da „omjeri“ nisu krivo raspoređeni. Socijalno u njegovu pjesništvu tematski je labavo postavljeno, u drugome je planu. U prvome je potreba za impulzivnim iskazivanjem esencijalno pjesničkoga, a na taj način i ekspresionistički nemir lirskoga subjekta. Ipak, Šime se Vučetić u spomenutim knjigama razlikuje od tipičnih ekspresionističkih pjesnika.

Ponajprije u tome što lirski subjekt operira i nepredvidljivošću nadrealističkih metafora, koja je u većini slučajeva, ne uvijek i diskretno, nazočna i u usmenoga pjesnika. Smirenije/diskretnije koketiranje s pjesničkim iskustvom

nadrealista Vučetić je pokazao i u *Svanučima* (1939.). Tamo je iskaz discipliniraniji u usmjerenju na klasičnu liričnost i njenu emotivnost, pa se nadrealnost metafore prilagođava i ugrađuje u iskazivanju tradicijske hrvatske poezije od *Hrvatske mlade lirike* do te prve zbirke pjesama. Ona ne provocira pjesmu globalno nego u detaljima. Vučetić je rabi kao jedan od elemenata pjesničkoga iskaza, a ne poetozofskoga nazora o tome iskazu, što će biti evidentnije u pjesnikovim knjigama, od zbirke *Ljubav i čovjek* (1955.) do, recimo, *Libra Dubaja Marusa* (1984.) i mogućih ostavštinskih pjesama.

Veze velolučkoga pjesnika s nadrealizmom zapravo su, također, tradicijske naravi. Modni zenitisti (i *Zenit*) malo su ostavili traga u hrvatskoj poeziji, a teško je reći u kojoj ih je mjeri Vučetić poznao, ili koliko ih je na početku stvaranja u relativno konzervativnoj mladosti i njenu okolišu i želio prihvatiti. S druge strane, poznato je kako imamo malo (tekstovno) osviještenih nadrealista. U prvomu su redu to Drago Ivanišević i Radovan Ivšić, ali u znatnome vremenskom zakašnjenju. Ostale koje prepoznamo s elementima takvoga pisanja, recimo Juru Kaštelana i Zvonimira Goloba, do nadrealističkih su poticaja dolazili, pojednostavljeno rečeno, putem Lorke i Nerude, a Irena Vrkljan i Vesna Krmpotić, još kasnije i Marija Čudina, rabile su širu, globalniju nadrealističku unutrašnju „tehniku“. Zašto je onda Vučetić lošije prolazio u takvome određenju?

Pjesnik Šime Vučetić jedan je od onih kojima je uže ekspresionističko iskustvo „zadano“ tradicijom njegova pjesničkog zrenja, od prvih objelodanjenih stihova, kada je takva stilska mogućnost bila u imanenciji hrvatskoga modernoga pisanja poezije, do posljednjih zbirki. Ekspresionističko naslijeđe je kod njegova pjesništva, a ostali elementi, kao što je to nadrealističko i ostalo iskustvo, nadgradnja su tome poetozofskom temelju. (Nije slučajno Vučetić među prvima, meni se čini – prvi poslije Drugoga svjetskog rata, u

svojoj knjizi *Hrvatska književnost 1914-1941* [Zagreb 1960], posvetio veću pozornost *struji ekspresionizma*, kako sam kaže, od čega su se drugi kritičari dosta sustezali zbog mogućega promicanja antitradicionalizma.)

Glede nadrealističkoga okoliša u tipično ekspresionističkome, u Vučetića gotovo točno možemo pretpostaviti njegov karakterističan utjecaj. To i nije neobično ako se zna da potonji (nadrealizam) spada u širu ekspresionističku obitelj s njezinim ekstremnim, gdjekad i tipičnim, značajkama koje tamo, u nadrealizmu, postaju osnovno pravilo. Zapravo, nadrealistička forma (klasično njeno razbijanje) jedva da je dotakla Vučetićevo pjesništvo, ali je posegnula za njegovom proturječnom „političnošću“ i žešćom metaforičnošću što se dobro uklapala u Vučetićev poetski temperament i čestu stihovanu neobuzdanost i bujnost u verbalnoj kombinatorici unutar stiha.

Osnovna ekspresionistička potka pronašla je na sličan način i poetološki savez s usmenim pjesništvom, odnosno njenom izabranom kataloškom stilskom ponudom, formalnom i izričajnom. To se odlično uklopilo u propusnost obaju elemenata, uže ekspresionističkoga i nadrealnoga. Osim u *Svanučima*, koja su klasično lirski oslonjena na usmenu poeziju, u ostalim knjigama, navlastito u *Pjesmama Ilije Labana*, ali i kasnijima, Vučetić je osim za formalno-izričajnim elementima, posegnuo za sadržajno-narativnom ponudom toga pjesništva, a pjesnik ju je kanalizirao u relizaciju naročito u onim ostvarenjima gdje su prošlost, svakodnevnica ili unutrašnji svijet bile zahvalne za duže lamentacije (ili tome što nalik), promišljanja o sebi i svijetu, neposrednu društvu i okolišu, pa i o ljubavi. Takvi sadržaji aktualizirali su se i iz tradicije koju su u svome pjesništvu prakticirali, svatko na svoj način, i, recimo, T. Ujević, D. Tadijanović i D. Cesarić, ali i drugi pjesnici od A. B. Šimića dalje; lirozofski gledano stilski različiti od Vučetića. A Ujević?

Zbog toga, ponajviše zbog protežnosti tih značajki (u manjoj ili većoj



mjeri) kroz sve pjesničke knjige Šime Vučetića, teško je njegovu poeziju dijeliti u nekakve razvojne stupnjeve (faze) ili vremenske dionice. To potonje još može biti i razmjerno djelotvorno za nekakve školske porabe ili „bolje snalaženje u kronologiji i gradivu“. Ako bi se njegova poezija promatrala etapno, mora za to biti strukturnih razloga, odnosno mijena koje upućuju na vidljivu razliku u pojedinoj grupi zbirki objavljenih u nekoj vremenskoj etapi razvoja, od neke druge.

Strukturni pomaci jesu se događali, ali u mijenama te izabrane poetske strukture, no niti kojim pomakom nije narušeno Vučetićevo pjesničko opredjeljenje. Takva bi se dioba eventualno mogla napraviti na osnovi predmetno-tematskih, uglavnom relativnih, osvježavanja, ali i u takvoj razdiobi bilo bi poteškoća, pa je u nju bolje ne pačati se. Tada bi se, naime, najvjerojatnije zaključilo kako Šime Vučetić ima dvije faze, one poslije *Pjesama Ilije Labana* i onu prije, koju čine tek te zbirke i *Svanuća*, ali im je izričajna struktura slična ili ista kao i kasnija pjesnička etapa, samo što se primjećuje neminovno sazrijevanje i sigurniji/odvažniji zahvati, gdjekad i rutina, odnosno maniriziranje vlastita poetozofskoga projekta.

Nadalje, Šime Vučetić nije bio imun ni na dominantne pojave u hrvatskoj poeziji poslije Drugoga rata. Ne može se govoriti o znatnijem utjecaju, nego o poetozofskoj „aktualizaciji“, frazom rečeno, vlastite poetike općim stanjem poetske svijesti. Pridonijela su tome neka opća poetozofska istraživanja na relaciji pjesnik↔društvo, to jest odnos umjetničke slobode i upit o kodifikaciji društveno dopuštenoga u tome odnosu. Bilo je to razvidno u generaciji krugovaša, te su oni, budući da su Vučetiću bili suvremenici u vrijeme kada se i njegova poezija oslobađala okova potencijalnih direktiva i invektiva društvenih struktura koje nadgledaju pisanje, mogli djelotvornije poticati samu realizaciju estetske i predmetno-tematske, ali i ljudske, egzistencijalne slobode

u njegovu stvaranju. Tako tematizirani problemi opstojnosti i položaja jedinke u globalnim filozofskim kretanjima postaju sukladni Vučetićeve temeljnom ekspresionističkom pjesničkome nazoru. Naravno u tim sukladnostima ne valja pretjerivati, ali su u njegovim pjesmama vidno nazočne. Jednako tako, u njegovim zrelijim godinama, ali i pjesmama otvorenima svim smjerovima, ovdje u prvome redu mislim na zbirke izabranih pjesama *Pjesme* (1969.), Šime Vučetić rabi i razlogaška iskustva, ali bez kontole oblikovanja koja je nazočna u njih.

Obično se Vučetićeve čakavski stihovi promatraju kao kakav komplement njegovoj poeziji na standardnom hrvatskome jeziku, dopuna koja ne obvezuje, *urođenički muzej i staro grobište*, kako sam pjesnik piše u uvodnoj *Popratnoj riječi* zbirci čakavskih stihova *Libro Dubaja Marusa*. Upravo se u tome tekstu pjesnik ukazuje kao promicatelj ideje o njegovu čakavskome komplementu. Premda je Šime Vučetić osviješten pjesnik, on u tome kratkome tekstu zapravo povlači staro pitanje o mogućnosti pjesničke proizvodnje na čakavskome jeziku, držeći da je čakavština otpisan idiom koji, eto, ima estetski opsluživih mogućnosti, ali je, ipak, marginalan. Prilažući knjizi *Libro Dubaja Marusa* i opširan rječnik da ga se čita kao uspomenu, čini velolučki pjesnik dvoje: pokazuje da mu je čakavski prislan, ali i *drugotan* jezik, te da, što je podosta kontradiktorno, misli na čakavskome, a piše na standardu. Međutim, kako to obično biva, pjesnik svojim čakavskim uradcima estetski demantira svoja proturječna stajališta. Njegova čakavska zbirka pokazuje gotovo istovjetne osobine kao i poezija mu na hrvatskome standardu.

Sadržajni ustupci/„ustupci“ učinjeni su samo u naglašavanju tzv. lokalnoga kolorita i pouzdanijeg prilijeganja usmenome pjesništvu i retorici, ali njegovo estetsko predočavanje nije ništa manje artistično od stihova ispisanih na standardu. Štoviše, u zbirci je i značajna pjesma *San o hobotnici na Punt*

*Kjuča* čiju verziju nalazimo i u knjizi pjesama *Rude na ogledalu* (1959.) kao *San o hobotnici*. Ne ovdje riječ o nekakvu prijevodu, nego o verzijama, možda o izazovu da se isto kaže u „dvama“ jezicima, stilska vježba, a nije isključeno da se pjesniku dogodilo nešto obrnuto u već rečenomu mentalnom odnosu: čakavska zamisao, a pisanje na standardu, te je sada: mislim standardom, pišem čakavicom. Ujedno, i u čakavskim je stihovima Šime Vučetić ekspresionistički lirik sa žestinom nadrealističke metafore.

## **BILJEŠKA O DISTANCI**

(„osnove“)

(napomena: ovaj je tekst dodatak studiji TRADICIJA, AKTUALNOST, FANTASTIKA (Fabrijevo novelističko-pripovjedni ciklus *Zaraza*)

Malo je hrvatskih pisaca XX. stoljeća u čijim djelima, barem dijelom, ne bismo našli neki odraz u ogledalu čudesnoga, naravno – ako zanemarimo to *kako* fantastika sviju vrsta funkcionira u strukturi pojedinačnih djela, ili čak opusā. Mislim da će ovaj bilješkarsko-faktografski pregled, dijelom, naslutiti genezu kojom, samo uvjetno, govori i Fabrijeva proza.

U hrvatskome ogledalu čudesnog ne naziru se još svi likovi. Premda su stožerni portreti heterogene individualnosti i dosega, kako to već biva, tu negdje na njegovoj caklini u različitim i raznolikim osvjetljenjima i funkcijama,

uz njih je mnoštvo sličnih što su u svojim djelima barem sporadično ispisivali pismo iste margine jedne književnosti, ili imaginarne čitanke koja ih je sličnim sustavom vlastita sustava „metafizičke“ aksiologije izbacivala ili prešućivala. Međutim, kada su sakupljeni ili predočeni čine sasvim prisutan tijek, bez oficijelnih i programskih poriva.

Nadanost zaboravljenih ili prešućenih književnih tijekova govori o tome, bez obzira na kvalitetu, koja često uzmiče pred estetskim umijećem pisaca. Znači, bez obzira na vrijednost koja bi funkcionirala na književno-interpretativnom planu. Stoga ću zanemariti poredbene uzorke tim faktima, ostaviti ih za neku drugu priliku, iako i to spada pod kabanicu evidentnih estetskih činjenica. Neću se, dakle, baviti razlikom, nego zbirom mogućnosti, odnosno još nekim stvarnim fantastima u hrvatskoj književnosti XX. stoljeća.

Zašto distanca? Zato jer je u odmaku stoljetnoga ispisivanja fantastike u hrvatskoj prozi ona bilježena i obilježavana, ponajviše svrstavana u aktualna kretanja, ili pomake, unutar hrvatske književnosti kao individualno nastojanje, literarni ćeif. Bez obzira na teorijsku ili faktografsku umješnost obilježavanja toga ispisanog fantastičnog svijeta, gotovo redovito možemo s distance revalorizirati književne „kalupe“ i iz njih izvući ono što je za nas pragmatski vrijedno.

Koncem XIX. i početkom XX. stoljeća bečko-zagrebačka smotra za književnost i umjetnost (*Mladost*) odiše idejama poznatoga spiritista dr. Gustava Gaja, koga ponajprije zanimaju „svojstva duše“ i infantilno-infernalna praćenja tih tamnih okruženja gdje je znanost „posudba za rog“ i za opće stanje napisa u spomenutoj smotri. Duša ne dobiva romantična nego pseudomagična svojstva. Svejedno ih možemo smatrati kakvim-takvim pomakom iz poznatoga u neoficijalno za nadobudne kršćanske provincijalce.

Poslije toga „opća stanja duha“ varijantno variraju u interpretativnoj neobaviještenosti i sretnim slučajevima između manifestnih pogleda i neobveznih realizacija. Tako će se naći, naprimjer, u rasponu od spomenute *Mladosti* do *Vijenca*, prijevodi heterogeni po izboru, ali s tendencijom okupljališne svijesti onoga što bi imalo biti marginalnim u hrvatskoj književnosti. Salonski erotik Catulle Mendes pojavit će se znatno prije od domaćega Xeresa de la Maraje (Milana Begovića), ali i pisac kriminalističko-pustolovnih romana Fevel, kojega neki i danas čitaju. Piše se o modernome u starini, doduše po P. Wagleru, gdje se ističu niti koje vežu sadašnjost s prošlošću, naime „mnoge stvari svakidašnjeg života, što ih obično držimo za sasvijem moderne, već u drevnoj starini imaju svoje *pendant* i *analogon*“. Malo poslije 1900. prevedena je i *Horla*, a zahvaljujući nadobudnosti simboličke svijesti katoličkoga mistika Marina Sabića dobivamo i Maeterlincka.

Prirodne znanosti doživljuju svoje onopovijesne inspiracije i ćudljive interpretacije, ponekad u dosluhu s magijom i dušom. Za to će se nizom napisa, ističem onaj o astronomiji, pobrinuti Oton Kučera. Zvijezde su ušle u sustav nedosljednosti na interpretativnoj razini inozemnih časopisa za prirodu i kulturu. Vrijeme je to govora o „otajstvenim, hipnohondričnim pjesnicima“ i „nastranim pojedincima“. Tako će u imaginarnu fantastičnu hrvatsku čitanku svakako dospjeti i F. Zindl, doduše s Gystrovim, koji je pak budno primijetio da moderna književnost nipošto ne vodi u poganstvo. A kako i bi: „Naša je kultura sjeverna, a ne južna kao kultura renesanse, i vodi čovjeka preko religijā k religiji“. Predbergsonovci u *Savremeniku* razmatraju jednu, i danas aktualnu, temu o umjetnosti i stidljivosti. Franjo Kuhač piše brošuru o anarhiji u hrvatskoj književnosti, suflira mu i kanonik Korenić. Ante Radić svim srcem pozdravlja mlade književnike izrazima kao što su, u kraćemu izboru, naprimjer: *bezidejni*, *kreteni*, *komedijaši*, *kaljužne nakaze*. Antun Barac

će tu fazu nazvati zaokretom prema Europi, i tu ću se zaustaviti da bih dio bilješke posvetio tim zaokretarcima.

### **Primjerci**

Walter Horatio Pater danas je poznat kao pisac „brušenoga elegantnog stila“, glasovit po svojoj „skladnoj prozi“. Njegov *Marius the Epicurean* pokazuje više unutrašnji život protagonista negoli vanjske događaje, kažu priručnici.

U ostalim djelima piše o djetinjstvu, Shakespeareu i voli *l'art pour l'art*, a njega je, samo literarno, volio O. Wilde. Rečeni je Pater imao „nezgodu“ s hrvatskom književnošću. Zanimao ga je, naime, Orijent i srednji vijek. Preveden je na njemački, a na osnovi toga prijevoda nastala je jedna od čudesnijih pripovijedaka u Hrvatskoj (1913. g.). To je *Legenda o Amisu i Amilu Branimira Livadića* (1876. – 1949.). Fantastika hedonizma i žrtve vjerojatno da nikada poslije nije doživjela tako inspirativnu poetsku realizaciju. U toj Livadićevoj legendi nije toliko bitna sama priča, inspirirana srednjovjekovljem i Paterovim odabirom, već redukcija na samo čudo, naspram kojega i simbolika nudi svoje „modele“ ne podupirući ga sviješću o svojem denotativnom značenju. Zato nije ni čudno, bez fantazijskih primisli, da je ta priča smatrana blasfemičnom i reakcionarnom, iako je svojevrsna himna autarhijskoj ljepoti i radosti. Osim te pripovijesti, u Livadićevim *Novelama* našli bismo mnoge potvrde sklonosti koju bilježimo.

Nemoguće je ne govoriti o *Vladimiru Nazoru* (1876. – 1949.) kao o fantastu s predumišljajem. U mnogočemu bismo dio njegova proznoga stvaralaštva mogli svesti u proučavanje slavenske mitologije i fantastike, a s tim u vezi našao bi mnoge značajke s doslovnijim mitološkim svijetom I. B. Mažuranić. U njih folklorna redukcija funkcionira na posebne načine, inspirirane djelom Natka Nodila *Stara vjera Srba i Hrvata*. Mitsko-folklorno-patriotska fantastika u Nazora, kombinirana s doista samosvojnomo deskripcijom

čudesne prirode, u *Istarskim pričama*, posebno u *Halugici*, *Anđelu u zvoniku*, i distance u *Lovu na konope*, doima se kao naivno-lirska mistika, kao inverzalija i komentar nečega već davno izrečenog. Možda je u njega ta vrst fantastike i najautentičnija i najpromišljenija, bez obzira na konotacije distance kojom bi nas kojiput naveo i kojom smo ga na određen način obilježili.

**Fran Galović** (1887. – 1914.) pročitao je kao fantast u prozi. Tome bih samo dodao 11. prizor iz „dramske vizije“ *Pred smrt*, dijalog između Neznanke i Marka. Ta je jednočinka okarakterizirana svojedobno atributima spiritizma i magičnog realizma. Ivo Hergešić nazvao je taj prizor „jednom *ghost story*“. I doista, taj je prizor sve to, ali i jedna od zanimljivijih *tajinstvenih priča*. Štoviše, taj bi prizor vjerojatno mogao upasti u nekontroverzne sličnosti s pojedinim odlomcima iz Galovićeve *Tamare* i *Marije Magdalene*. Očudenje strahom i silama sugestije pripada bogatom fundusu čiji je primjetan tijek nazočan i u poznatim Galovićevim pripovijestima *Začarano ogledalo* (1912.) i *Ispovijed* (1914.).

U ovome kontekstu može se spomenuti i **Ivo Vojnović** (1857. – 1929.). Zanimljivo je to kako se predgovor njegovoj drami-krimižu *Gospođa sa suncokretom*, iako kratak, može naći u korelaciji s Livadićevom „poetikom“ magijske proze, a o: Ljubavi, Ljepoti, Snu i Smrti. Dakako, budimo preslobodni, ta poetska proza, iako izvučena iz konteksta, našla bi vrlo lagane veze i korespondenciju s prozom hrvatskih borgesovaca. Međutim, ta noćna misterija Venecije, „Venere vječne“, reducirana na simbolički smisao sadržaja drame, ne gubi svoja samostalna, imaginativna i romantična uporišta u senzibilitetu svoje intuitivne reprodukcije.

Premda donedavno prešućivan, ili na granici da to bude, **Milan Begović** (1876. – 1948.) sigurno je jedan od onih koji su viševrsno bili na rubu fantastike, ili tome sklonog opredjeljenja. U noveli *Kvartet* (istoimena i zbirka)

pratimo jednu od dotad najinteresantnije kompozicijski postavljenih paralelnih radnji (a radnje su: život i glazba), glavni aktanti Prima, Sekondo, Viola i Čelo ruše simbolično imenovanje i oznake, gube se u vlastitoj metafori, da bi u jednoj suptilnoj igri presedana (usporedivo s Donatovim primjerom iz Simićeve proze) stvorili fantastičnu atmosferu koja je imala biti kanon, ali je postala psihički kontakt, dodir sa stvarnim svijetom, a on je pak samo polazna shema za igre fantastičnoga prijestupa.

Ni Begovićeve drame nisu ništa manje zanimljive za našu faktografiju. U uvodnu prizoru drugoga dijela drame *Božji čovjek* nalazimo (pod)prizor sa: slijepima, kljastima, uzetima, jektičavima, padavičarima, bjesomučnima i šenutima. Premda se gubi u mistično-religioznim pandanima za potporu priče, vizija je na određen način oslobođena toga potpornog i, s distance, valjalo bi je promatrati kao zalet izvan samo dramaturške namjere.

„Neuki“ *Ivan Kozarac* (1885. – 1910.) napisao je novelu *Kukavac*. Premda je strukturno određena kao unutarnji monolog kojeg se ne bi trebali stidjeti ni jedan Joyce ili Valery Larbaud, bez obzira na taj postupak, novela *Kukavac* u određenim dijelovima (kako je Terza smotala didaka Vinca) spada u naš pragmatični izbor.

*Tomislav Švacov* (1891. – 1941.), pod tim imenom i imenima Mislava Mihajlovića i Lava Lovića, napisao je nekoliko djela iz kojih se dade izvući „mjera“ za fantastiku. U *Nevenki, županovoj kćeri* mašta jedne djevojčice ne razlikuje san od jave, a kazna je, po „običajnom pravu“ folklorne fantastike, smrt. Priča *Život mravi* ima neku poeovsku atmosferu sa zazivanjem Laure, ili Poeove ne samo pjesničke Leonore, ali i Kovačićeve Laure. Laurina smrt u *Životu mrava* poetski je model što su ga opisom primijenili mnogi kasniji pisci, ne poznajući Švacovljev svijet.

Usput spominjem i ovo: u „sentimentalno pornografskom romanu“ (Kozarčanin)



*Eldorado* barunica ima ime Never-More. Apsolutne ljubavi uvijek rađaju ili romantično ili fantastično. Ako bismo bili pažljiviji, ovo drugo bismo našli u nizu smrti nizljubā Jagielke u Švacovoj *Ljubavi pod zastavom*.

Jedna od potpora evidenciji manje poznatih hrvatskih fantastičara je i književni kritičar i prozaik **Ivan Krnic** (1878. – 1937.). Vrijedno je za nas njegovo zanimanje za neobične spoznaje u djelima što su ga kritički zaokupljala. Njegov interes za abnormalnost i psihičku osnovu književnih djela kojima se bavio donijelo je na svijet Kovačićevu Lauru, Kranjčevićeve vizije, Matoševe junake iz fantastičnih proza, i sl. Njegov članak s naslovom *Ludilo u književnosti* bez dvojbe nalazi genezu u literaturi svojega doba. Osim toga, ne bi bilo naodmet zaviriti i u Krnicov pripovijedački rad.

Od ostalih marginalaca spomena vrijednih ne bi valjalo zanemariti određena nastojanja **Milana Vrbanića** (1884. – 1913.) u „irealnoj dramskoj priči“ *Kinta*, **Bude Budisavljevića** (1843. – 1919.) u fantastici narodnoga praznovjerja iz *Vražje pećine*, **Milana Šufflaya** (1879. – 1931.) u sf-romanu *Na Pacifiku 2255*, **Milana Ogrizovića** (1877. – 1923.) u *Tajnim vratima*, **Milkana Lovinca** (1873. – 1938., pseud. Milivoja Vukelića) u *Purpurnim noćima*, A. B. Šimića (1898. – 1925.) u fragmentima nedovršenih romana *Dvostruko lice* i *Čuvari duha*, itd.

**Josip Kulundžić** (1899. – 1970.) mnogovrsno je zanimljiv „okultnim“ romanom *Lunar*, ali i svojim kazališnim radom, koji je gotovo zaboravljen. Njegova drama *Ponoć* puna je irealija, poezije i neke čudne simbolike. Potom Gumina igra u *Škorpionu* te modificiran i čudnovat lik Lunara, koji se opet javlja u *Neobarbaru*.

**Sida Košutić** (1902. – 1965.) u *Portretima* i *Jaslicama*, punima biblijsko-legendarne mistike, daje određene stranice fantastike, kao i **Fedy Martinčić** (1902. – 1982.) u psihološkim romanima *Njezina sudbina*, *Igra života*

i *Zmijski skot*, potom **Mato Hanžeković** (1884. – 1955.) utopističkim romanom *Gospodin čovjek*, **Ante Neimarević** (1891 – 1965.) humoristično-fantastičnim romanom *Propast svijeta*, **Slavko Kolar** (1891. – 1963.) u *Mladiću bez fizionomije*. Valja spomenuti roman **Marijana Mikca** (1903. – 1972.) *Fenomen Majmun*, knjigu novela **Vlade Vlasisavljevića** (1900. – 1943.) *San i java*, **Olinka Delorka** (1910. – 2000.) knjigu *Zgode poremećene sreće...*

U ovoj bilješci nisu spominjani poznati klasici hrvatske fantastike – Jorgovanić, Matoš, Sudeta, Kamov, Baričević, Radošević, I. i M. Raos i dr., budući da se o njihovim djelima „s polja fantastike“ zna više. A priča za sebe svakako su hrvatski animalisti: Miroslav Hirtz, Iso Cepelić, Zlatko Turkalj, Danko Anđelinović, V. Nazor, i dr., ali fenomen djela o životinjama, posebice o lovu i psima, ostavimo drugoj nekoj fusnoti.

(Priredila Lada Žigo Španić, voditeljica Tribine DHK)